

30.11.73. Евней Бөкетовте болдым. Қаныш Сәтбаев туралы ғылыми-өмірбаяндық дүние жазбақышы екен. Тіптен бастап та қойыпты. Меніңтопшылауымда, Қанаң туралы Евнейдің қалам тартуы өте құптарлық жағдай. Мені таңғалдырғаны - Евней Арыстанұлының әдебиетке деген сезімтал-сергектігі. Қанаң туралы жазғанының кіріспесін оқып берді. Мұның өзі әсерлі, сәтті үлгіде, Қанаңның үйіндегі шешемізге хат түрінде жазылпты. Сәттіліктің бір атасы табиғилық болуы керек.

Осы жолы Евнейдің В.Маяковскийді аударып жүргенін білдім. Өзі айтты. Көзінде қуаныш, жүзінде рахат нұры ойнап отырып айтты.

03.12.73. Евнейдің үйінде болдым. Қаныш Сәтбаевтың, өмірі мен еңбек жолы туралы жазып жатқан еңбегінің алғашқы тарауларын оқып берді. Салмақты, ойлы. Ұлы адамның туған, өскен ортасын мейлінше байыптылықпен баяндапты. Көркемдік әсерден ада. Осыған орай, Евней мынадай бір пікір айтты:

Қанаңның көзін көріп, тәрбиесін алған біздердің міндетіміз - шындықты қағаз бетіне түсіріп кету. Келешекте тұатын көркем туындының ірге тасын қалап, кірпіш құйып кетуіміз керек. Бұл оңай міндет емес сияқты.

Мұнан әрі жазу азабы туралы сөз өрбіді. Евней көп сызып көп өшіріп жазды екен. Сонсоң қолға түскен деректі жүйелеудің де үлкен маңызы бары айтылады. Қанаң туралы жиналған материалдың бес-алты папканы толтырғанын көрсетті.

Өлден уақытта В.Маяковскийдің «Жақсы!» поэмасының аудармасын оқыды. Евней поэманың орысша нұсқасын жатқа біледі екен. Алдымен орысша бір аузын жатқа айтып, сонсоң қазақшаға аударғанын оқып отырды. Бірер жеріне пікір-түзету айтып көріп едім, онымды еш қарсылықсыз, елпілдеген көңілмен қабыл алды.

Мені таңғалдырғаны, Евней күнде таңертең ерте тұрып жүгіреді екен. Жүгіріп жүріп, жатқа білетін поэманың күніне екі-үш шумағын аударып қайтады екен. Сонсоң, келген бетте қағазға түсіреді.

- Осының өзі менің әдетіме айналып бара жатыр, - деп Евней кеңк-кең күліп алды. - Және де қолыма алып, отырып аударғанымнан да жүгіріп жүріп аударғаным әсерлі шығатын сияқты.

Тағы да әңгіме арасында Евней өзінің жазуымен бел шеше айналысқанда жап-жақсы жазушы болатынын айтты. Мұны бір түрлі сеніммен, тіптен жүзінен өкініш көлеңкесі біліне отырып айтты.

Мен поэманың, соңғы тарауын «Лениншіл жас» газетіне ұсынама қайтеді деп едім, Евней қуана келісім берді. Соңғы тарауды аударған қолжазбасын алып кеттім. Соңғы тарау

Акселеу СЕЙДІМБЕКОВ

Жүрек жылауы

(Күнделіктен үзінді)

демекші, Евней бұл поэманы аударуды соңғы 19-шы тараудан бастапты.

Евней маған Өбдіжәміл Нұрпейісов пен Өбіш Кекілбаевқа құттықтау телеграмма жазып беріп, почтаға салуымды өтінді. Өбдіжәміл мен Өбіш «Лит. Газетаның» очерктер үшін жарияланған конкурсының жүлдегерлері болған екен. Евней шын көңілімен қуанып отырды.

22.03.75. Евней Бөкетовтің 50 жасқа толуы университеттің Ғылыми кеңесінде аталып өтті. Алматыдан Ө.Тәжібаев, Ш.Есенов, Ш.Уәлиханов, 3.Қабдолов, Х.Наурызбаев, К.Сегізбаев келді. Шын ықыласты әдемі кездесу болды. Кәдірбектің, ұтқыр әзілдеріне Евней балаша мән болды. Зейнолланың, сөзі Евнейдің ғалымдық, жазушылық, азаматтық қырын өз деңгейінде ашқан салмақты сөз болды.

23.12.79. Евнейдің Ақсұлу деген қызы тұрмысқа шыққан екен. Тойы болып кетсе керек. Бірақ ол тойда Евней бола алмай, құдаларын көрудің орайы енді келіпті. Құдалары Шелек ауданында тұрады екен. Евней, Ғабдолла Құлқыбаев, Африкан Андреевич Бальбузов бастаған жеті-сегіз адам сау ете қалды. Өрине, құдалар да күтініп, тосып отыр екен. Мейлінше көңілді, шынайы тілеу-лестік-туыстық қауышу болды.

Дәмге отырарда Ақсұлудың енесінің сексеннен асқан әкесі бар екен. Бата берді. Сөз арасында:

- Біз асарымызды асап, жасарымызды жасадық, Алла ендігі ғұмырды сендерге берсін, - деді. Сонда Евней бір әңгіме бастады:

Біздің елде бір алты ағайынды жігіттің қарт әкесі ауырыпты. Сонда әлгі азамат болған алты жігіт қолдарына бір-бір шоқпар алып, әкесін қоршай отырыпты дейді. Онысы әкелеріне өлім жібермейміз деп қамқорсығандары болса керек. Егер өлім тақала берсе болды, өздерінше шоқпармен қағып тастамақ дейді. Содан ұзақ таңда кішілеу біреуі қалғып отырғанда әкесі жүріп кетіпті.

Сөйтсе бес ағасы ең кішісін төмпештеп жұр дейді, «өлімді сен жіберіп алдың» деп. Сондай-ақ, тілеулес ұрпағыңыз көп екен, қабыл алсаңыз, мен де бір шоқпар ұстар болып қатарларыңызға қосылсам деймін. Ал ұйықтамай күзететініме уаде беремін...

Қария риза болып, жұрт күліп жатыр. Кешкі отырыста ауылдың алты ауызы айтылып, күй тартылды. Кезек Евнейге келгенде Пушкиннің «Евгений Онегинін» қазақ қысасының мақамымен айтып, отырғандарды шексілесін қатырды. Сөйтсе, студент кезінде Евней орыс құрдастарына әзілдеп: «Пушкин атақты поэмасын жазуда «Қозы Көрпеш - Баян сұлудан» үлгі алып, еліктеген. Оның бұл эпос туралы жазбалары соның күесі. Нанбасандар, тыңдаңдар!» деп, «Евгений Онегин» мен «Қозы Көрпеш - Баян сұлуды» салғастыра, бір мақаммен айтып шығады екен.

Мұнысы расында да ғажап әзіл еді. 27.12.79. Африкан Андреевич Бальбузов бұраттың халық жазушысы, республика мемлекеттік сыйлығының лауреаты. Бұл кісімен осы айдың бас кезінде Алматыда таныстым. Ғабдолла Құлқыбаев арқылы Евней Бөкетов хат беріп жіберіпті. Ғабдолла екеуіміз сол хатты алып барып бермекші болдық. Оның үстіне Евнейдің: «Сол азаматтың жағдайы да мән болмау керек, мен аздаған тыын-тебен салып жібердім» деген сөзі

рып, жөнімізді айттық. Африкан Андреевич Ғабдолланың дәрігер екенін білуі-ақ мұң екен, әңгіме тиегі ағытылып жөнелді. Өзінің дәрігерлер өміріне арналған кітап жазып жүргенін, көптеген дәрігерлермен сөйлескенін айта келіп, көнеТибет медицинасына ойысты. Осы кезде оның сыбырлы реңі нұрланып, шабыт бұғандай желпіне түсіп шешіле сөйлегені тыңаушысын еріксіз баурағандай еді. Мен ол кісінің медицинаны, әсіресе, шығыс медицинасын, оның ішінде Тибеттің көне медицинасын терең білетіндігіне қайран қалдым. Менің алдымда шығыс медицинасының білгір маманы әңгіме айтып отырғандай әсерге бөлендім.

Бір мезгілде Евнейді еске алды, ол кісінің адамгершілігіне, дарынына тәнті болып отырды. Евней туралы очерк жазбақышы екенін айтты. Сөз арасында мынадай бір бұрат даналығын келтірді:

- Егер сен алыс сапардан оралсаң, - деді, - сол сапарыңнан мол қазына әкелсең, сенің сәт сапарың үшін бір той жасайды. Егер сен сол алыс сапардан ақылды өсиет әкелсең, екі той жасайды. Ал, егер сен алыс сапардан дос әкелсең, онда дүрілдетіп тұрып үш той жасайды. Сондай-ақ, мен алыстағы қазақ елінен Евней сияқты асыл дос таптым, бұл менің елімнің, дәстүрі бойынша ең зор қуаныш.

Африкан Андреевич бұл сөзді шыншылдықпен толқи отырып айтты.

Африкан Андреевичтің бұрат даналығы деп айтқан мына сөзі де есімде:

- Егер, - дейді, - сен алыс сапарға аттанар болсаң, жат елдің алдымен әйелдеріне назар аудар. Егер әйелдері көңіліңіз болса, ол елдің отбасында қызық жоқ. Сонан соң қарттарына назар аудар. Егер қарттары қамқорлықсыз болса, ол елдің басында қайғы болғаны. Ал егер балалары панасыз-бассыз болса, онда ол елдің болашағы болмағаны...

... Арада төрт-бес күн өткенде Африкан Андреевичтің Мұхтар Өуезов туралы очеркін аударып, «Социалистік Қазақстан» газетіне жарияладым. Африкан Андреевич: «Бұл мен үшін паспорт болды!» деп қатты қуанды.

... Тағы да бір орайлы шақта біздің үйден түстік ішеміз деп кіріп, Ғабдолла, Африкан Андреевич үшеуіміз таңғы үшке дейін әңгімелестік.

Африкан Андреевич көпті көрген, сол көргенін мейлінше ойлылықпен көкейге түйе білген ақылды адам.

... Қазір Алматыда екі жүздей бұрат азаматы бар екен. Бәрі де бұрат жұртының, ұлтжанды, білікті азаматтары. Алайда солардың бәрі де өз еліндегі жат жұрттық экспансиядан зардап шегіп, тіл табыса алмай келгендер көрінеді. Африкан Андреевич Бальбузов та осындай нәубетпен беттескен азамат...

Біз Евнейдің хатын табыс ете оты-